

**СПРОБА ЛОКАЛІЗАЦІЇ КОРДОНІВ ЛЮБЕЦЬКОГО ТА ЛОЄВСЬКОГО СТАРОСТВ
У XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.**

З утворенням у 1471 р. Київського воєводства, Велике князівство Литовське почало організовувати на своїх кордонах систему оборонних “українних” замків. На території Північного Лівобережжя України таких оборонних центрів, що мали загальнодержавне значення, було лише два – Любеч та Остер. Від початку Любецький замок став ще й центром окремої волості, а з 1569 р. – староства. Лише у 1585 р. з Любецького староства було виокремлене Лоєвське.

Вже у 1500 р. Любеч перейшов під владу Московської держави. 28 березня 1503 р. за договором між Литвою та Московською державою міста Чернігів, Рильськ, Новгород-Сіверський, Любеч, Гомель, Почеп, Трубецьк, Радогощ, Брянськ, Мглин, Стародуб та Дроків відійшли до Москви, а Брагін та Речиця залишилися за Литвою. У березні-квітні 1503 р. князі С.Стародубський, В. Шемячич та С. Бельський, отримали у володіння Чернігів, Стародуб, Путивль, Рильськ, Новгород-Сіверський, Гомель, Любеч, Почеп та інші міста “с волостьми” [1, с. 27-28]. Як зазначає В. Темушев, захопивши Гомель та Любеч Москві вдалося взяти під контроль життєдіяльність Великого князівства Литовського на значному просторі, та створити плацдарм для подальшого панування в регіоні [2, с. 47].

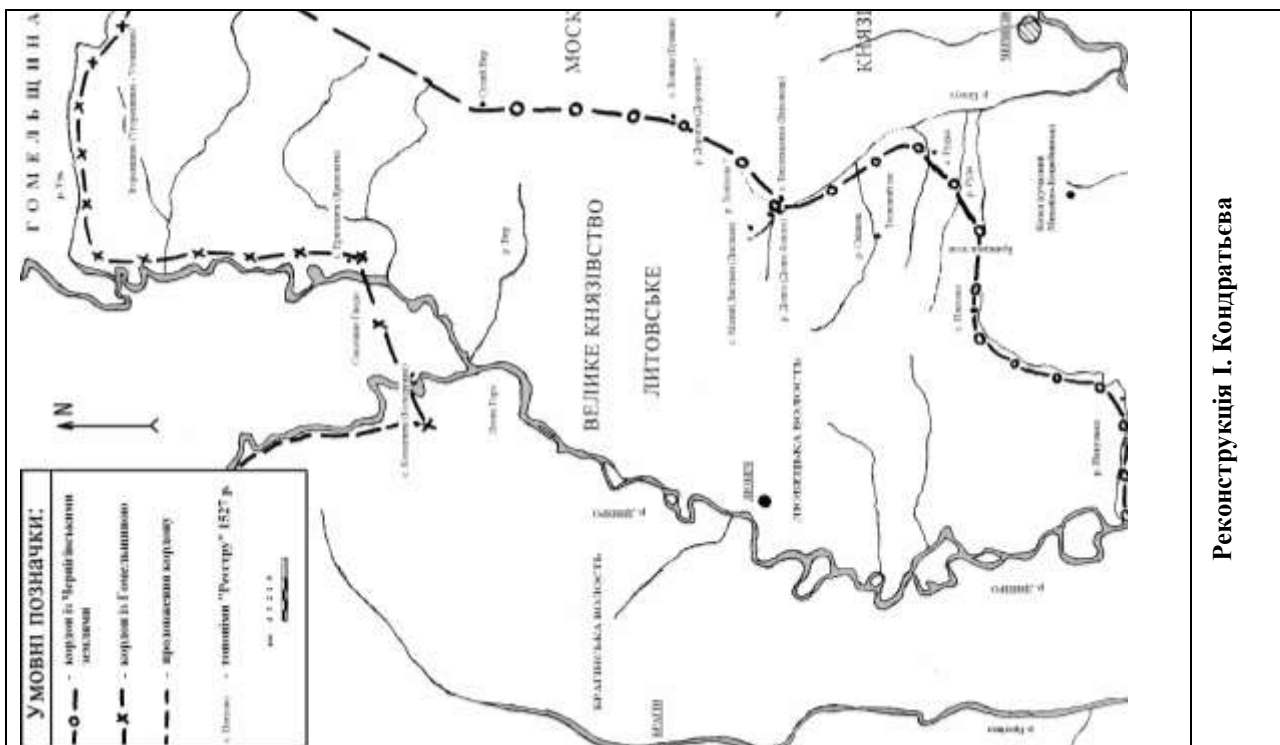
У 1507 р. спалахнула нова війна між Литвою та Московщиною, а наступного 1508 р. польське посольство у Москві зажадало повернення Любеча. У “перемирному листе” 1508 р. московського князя Василя та короля Сигізмунда I Любеч “з волостми” названий литовським, а Чернігів, Стародуб та Гомель – московськими [3, с. 125-126]. Цікаво, що з 1508 до 1537 р., коли до Литви був повернутий Гомель, землі Любецького староства фактично знаходились в оточенні московських володінь, за виїмком невеличкої ділянки між Сожем та Дніпром.

Якщо від останньої чверті XV ст. відомі лише поодинокі надання земель любецьким боярам, що дозволяє лише приблизно локалізувати кордони Любецької околиці, то від першої половини XVI ст. до нашого часу дійшов складений, на думку О. Русиної, у 20-х рр. XVI ст. (1527 р.) “Реєстр Чернігівських границь” [4, с. 296-298]. Докладно аналізуючи текст документу, дослідниця обмежилась лише нанесенням на сучасну карту Чернігівщини частини згаданих у реєстрі населених пунктів та топонімів, не проводячи саму лінію кордонів. Незважаючи на те, що “Реєстр” був запроваджений у науковий обіг ще наприкінці XIX ст., спроба відтворити умовну лінію кордонів Любецької волості на карті була здійснена лише у 1912 р. П. Клепатським [5, с. 276-277]. У 2008 р. автором цих строк була зроблена спроба локалізувати кордони Любецької волості першої половини – середини XVI ст. [6, с. 23, 25]. Використовуючи матеріали цієї публікації, та власні ґрунтові доробки, у 2010 р. білоруський історик В. Темушев створив найдокладнішу на сьогодні карту Любецької волості [7] (Див. «Рис.1.»).

Згідно “Реєстру”, кордон між Чернігівською землею, яка натоді належала Московській державі, та Любецькою околицею проходив по р. Пакульці до її гирла і там розділяв с. Плехово на дві частини (чернігівську і любецьку). Звідти він ішов суходолом по “Брянцевим лозам” (лозняку, лозовому чагарнику) до гирла р. Руда і йшов далі по ній. Не доходячи до р. Білоус, він звертав “у лес у Гряду” (сучасне село Рудка [8, с. 34]), від неї – через Тесновий ліс (з XIX ст. відомі так звані Тисівські “дачі”) до р. Свішень, звідти – до р. Долга (у XVII-XVIII ст. вона перетворюється у Долге болото), від неї – до р. Холхоли (у тексті як Холхола, так і Олхола, відомий

Олсохівський ґрунт та с. Олсоховка, яке існувало ще у 70-і рр. XIX ст. біля с. Бихальцовка (Биховець) та Малий Листвен (Листвен). Далі кордон пролягав до р. Дороган (Дорогінки), потім до Боянець (Буянок) у Сухий Вир (болото Замглай – через Суховирський “ґрунт”) [9, с. 125]. Саме від Сухого Вира і починався кордон з Гомельською волостю [7, с. 84].

Північний кордон Любецької околиці з Гомельщиною (котра до кінця 20-х рр. XVI ст. належала до Стародубського уділу князів Можайських [7, с. 6]), проходив через Єриловичі (с. Яриловичі), далі – через Ігорівщину (Угорівщину – урочище та землю Утівщину) до р. Уті (сучасна р. Уть), від неї до р. Сожа, з його пониззя – до Соколиного Гнізда і далі до Колодчичів і до Дніпра [9, с. 125]. Село Колодовиці (Колодковичі) зустрічаємо 1595 р. у королівській “консервації” шляхтичу Григорію Силичу, з якої дізнаємось, що у с. Колодовиці “проживали люди прозываемые Ковпыничы” [10, арк. 134-134 зв.], а от с. Ковпиничі існує і зараз неподалік від Дніпра поруч з Пустою Грядю, Моховим та Козерогами. Вочевидь, що с. Колодовиці це сучасне село Колочин на Дніпрі.

Відповідно, абсолютна більшість боярських земель і замкових сіл Любецької волості розміщувалась на лівому березі Дніпра.

Отож, в останній третині XVI ст., за рахунок повернення Брагінської волості, кордони Любецької околиці знов розширилися. На півдні вони проходили по річках Пакульці та Рудій, на сході доходили до Тупичіва, у західному напрямку – до Брагіна. З привілею лоевським міщанам 1587 р. відомий північний кордон Любецької околиці. Він проходив по річках Синець (невідомо вже наприкінці XVIII ст.) та Городечна (притока р.Смяч), доходив до Турищева, а звідти у Сухий Вир (зараз це болото Замглай), від якого йшов до Дорогого болота [16, с. 14].

На зламі XVI-XVII ст. на порядку денному знову постало питання про повернення Речі Посполитій Чернігово-Сіверських земель, які з 1500 р. залишались у складі Московської держави, хоча, на думку Ю. Виноградського, уже наприкінці XVI ст. приналежність Чернігівщини до Московщини була суто номінальною, реально ця територія належала Литві [17, с. 133]. Можливо, саме тому вже на початку війни за ці території, у 1609-1611 рр. на Чернігівщині було встановлено владу Речі Посполитої [18, с. 198].

Питання майбутнього устрою краю порушувалось на сеймах 1611 та 1613 рр., причому Чернігівщина мала бути повернута до складу Великого князівства Литовського (до реалізації цього плану справа так і не дійшла). Деулінське перемир'я 11 грудня 1618 р. юридично закріпило Чернігово-Сіверщину за Річчю Посполитою [19, с. 113-114].

У першій половині XVII ст. Любецьке та Лоевське староства регулярно ревізувалось королівськими люстраторами – у 1615-1616, 1622, 1628 (подимна тарифа Київського воєводства) та 1636 рр. [13, с. 83; 20, с. 84-95, 121-127, 185-187, 195-208]. Матеріали королівських люстрацій дозволяють нам зробити спробу провести умовний кордон між Любецьким та Лоевським староствами (Див. «Рис.2»).

Під час проведення королівської ревізії 1571 р. [13, с. 30] Любецьке староство нараховувало 16 замкових сіл (локалізації не піддаюється лише с. Кошони), з яких чотири (Лоев, Мохов, Ісаковичі та Позноховичі) у 1685 р. увійшли до складу Лоевського староства. У матеріалах ревізії 1615-1616 рр. згадано 17 замкових сіл Любецького замку та 8 – Лоевського. З восьми лоевських сіл лише сс. Абакуми, Каменка та Позноховичі знаходились на Лівобережжі, інші – на правому березі Дніпра. Серед службових сіл Любецького староства – на лівому березі були Губичі, Більдухи, Новоселки, Лопатні та Грабів, а 12 сіл – на території сучасної Гомельської області. Люстрація 1622 р. нараховувала 20 “замкових” населених пунктів у Любецькому старостві (з них 5 – на лівому березі Дніпра, 15 – на правому). Лоевське староство складалось із 8 сіл (5 на лівому березі, 3 – на правому). У подимній тарифі Київського воєводства 1628 р. згадано 11 сіл (з них 6 приналежних до Любецького староства, 5 – до Лоевського). Нарешті, у 1636 р. сім сіл було приналежне до Лоева, 16 – до Любеча (Див. «Рис. 2» та «Таблицю 1»). На жаль, але боярські та зем'янські осади Любецького та Лоевського староств описувалися люстраторами разом. За нашими підрахунками, з більш ніж 60 боярських земель та островів, лише 9 (зокрема, це Котченська, Заостровська, Пісочна (Пясочинська) землі, Меховщизна, Бивалковщина, Бельдяниця) знаходились на Правобережжі, інші – на лівому березі Дніпра.

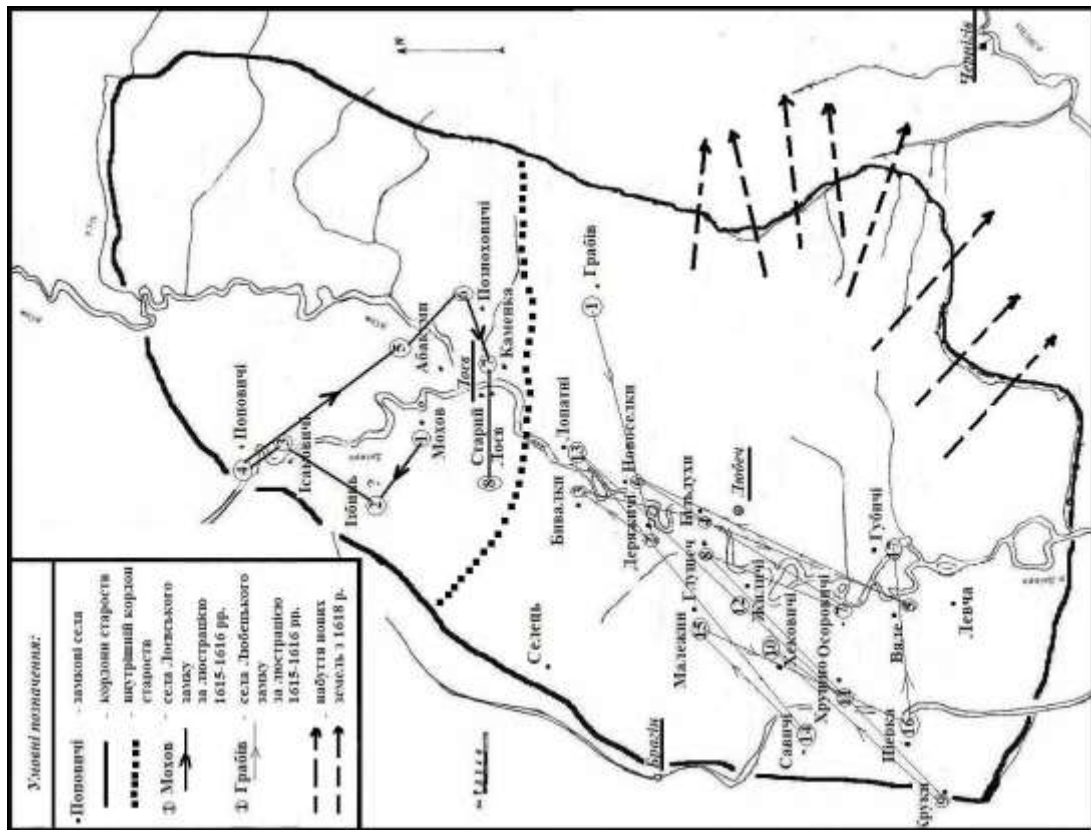

Рис. 2. Кордони Любецького та Лоевського староств у першій половині XVII ст.

«Таблица 1»

Замкові села Любецького та Лоевського староств
(за матеріалами королівських люстрацій):

Любецьке староство					
назва	1571	1615-1616	1622	1628	1636
Левча (Йолча)	Lewcza (1)				
		Grabów (1)	Grab?w (1)		Grabowa(1)
Лопатні	Łopiany (6)	Łopainie (13)	Łopatnie (2)		Łopatnie (13)
Бельжичі (Більдухи)	Bedziwn (5)	Bieldziuchy (4)	Bieldziuchy (3)	Bełdniki (9)	Bieldzuch (4)
Губичі		Hubicę (17)	Hubicze (4)	Hubicze (4)	Ubicz (16)
В'яле		Wiale (5)	Wiałe (5)		Wiał (5)
Асаревичі (Осоровичі)	Esurzyowicze (11)	Osorejowicze (7)	Osoryjoioicze (6)		Oszewrowice (7)
Пієрка	Pierka (9)	Pierka (16)	Pirka (7)		Pirk (16)
Круки		Kruki (9)	Kruki (8)		Kruk (9)
Савичі	Sowiczy (16)	Sowiczy (14)	Sowiczy (9)	Sonicze (2)	Sowiczy (14)
		Chruszno (11)	Hruszno (10)		Hruszno (11)
Хрековичі (Хрековичі)	Chrekowicze (3)	Chekowicze (10)	Hrekowice (11)	Hrehowicze (3)	Hekowice (10)
Хрестовськ е (?)			Chrestowskie (12)		
Жиличі	Żylicze (8)	Zylicze (12)	Żylicze (13)		Żylice (12)
Малежин		Malezin (15)	Malczyn (14)		Skłazezyi (15)
Глушеч	Hłuszczy (7)	Hłusiec (8)	Hłusiec (15)	Hłuszec (11)	Chłuszcz (8)
Деряжичі	Dzieraszicze (2)	Derazicze (2)	Derazyce (16)	Derazyce (1)	Derazyce (2)
Кошони (?)	Koszony ? (13)				
Кліковичі			Klikowice (17)		

(?)					
Новоселки		Nowosiolka (6)	Nowosiołka (18)		Nowosiołki(6)
Селець			Sielce (19)		
Бивалки		Bywałki (3)	Bywałki (20)		Bywalki(3)
Лоєв	Łoiow (10)	Лоєвське староство (m. Łoj?w)			
Ізбінь		Izbin (2)	Izbin (1)	Izbińce (6)	Izbina (1)
Мохов	Mochowo(4)	Mochow (1)	Moch?w (2)	Mochow (10)	
Старий Лоєв		Łojów stary (8)	Stary Łoj?w (3)		Łojów stary (7)
Ісаковичі	Sakowicze (12)	Isakowicze (3)	Isakow (4)		Izakowiec (2)
Поповичі		Popowczy (4)	Popowe (5)	Popowce (8)	Popowice (3)
Абакуми		Abakumy (5)	Abakumy (6)		Abakuni (4)
Позноховичі	Poznikowicze (15)	Poznochowicze (6)	Poznopaly (7)	Poznochowicze (5)	Pozn?howiec (5)
Каменське (Каменка)		Kamienskich (7)	Kamienskie (8)	Kamińska (7)	Kamińsko (6)

У 1632 р. за королювання Владислава IV розпочалася чергова війна з Московською державою. Поляновський мир 1634 р. закріпив територію Чернігово-Сіверщини у складі Речі Посполитої. Незабаром Московська держава певним чином компенсувала втрату Чернігово-Сіверщини: 1646 р. Москві був повернутий Трубчевськ з навколишніми землями, які раніше належали Великому князівству Литовському. Щоб уникнути внутрішнього конфлікту з Литвою, Варшавський сейм 1646 р. ухвалив інкорпорацію Любецького та Лоєвського староств до Стародубського повіту Смоленського воєводства Великого князівства Литовського [21, с. 291; 22, с. 145].

У середині XVII ст. дрібна шляхта Любецького та Лоєвського староств взяла активну участь у Національній революції українського народу. Уже у серпні 1648 р. козаки оволоділи Лоєвом, другим після Любеча містом Любецької околиці, а незабаром і самим Любечем [23, с. 9-12; 24, с. 17]. У 1648 р. були створені Любецька та Лоєвська сотні, але незабаром Любеч був захоплений литовською армією і до 1654 р. був її опорною базою на Лівобережжі.

Лоєв, друге за значенням місто Любецької околиці, після 1656 р. залишилось у складі Великого князівства Литовського і увійшло до Речицького повіту Мінського воєводства, а після утворення нової адміністративної системи Гетьманської держави Любецьке староство, у свою чергу, виявилось розподіленим між кількома сотнями Чернігівського полку.

Спис літератури:

1. Кондратьев, І. В. Лоєвська округа у XVI ст. (до 420-річчя утворення Лоєвського староства) / І. В. Кондратьев // Гісторыя Лоеўскай зямлі. Факты, Каментарыі: Матэрыялы міжнароднай навук.-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 500-годдзю утварэння г. п. Лоеў (Лоеў, 20 кастрычніка 2005 г.) / Рэд. кал. С. А. Чаропка (адк. рэд.) і інш. – Гомель, 2006. – С. 27-30.
2. Темушев, В. Н. Гомельская земля в конце XV – первой половине XVI в. Территориальные трансформации в пограничном регионе. / В. Н. Темушев. – М.: Изд-во “Квадрига”, 2009. – 192 с.
3. Литовская метрика (1499-1514). Книга записей 8 / Подг. к печати Я. Балицис; Р. Фирковичус; Д. Антавичус; Ин-т истории Литвы. – Вильнюс: Mokslo ir encirlopleidyra, 1995. – 710 с.
4. Русина, О. Из спостережень над "Реестром Чернігівських границь" з 20-х рр. XVI ст. / О. Русина // Записки Наукового товариства ім.Т. Шевченка. Праці історико-філософської секції. – Т.ССХХV. – Львів: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1993. – С. 293-306.
5. Клепатский, П. Г. Очерки по истории Киевской земли. Т.1. Литовский период / П. Г. Клепатский. – Одесса: Издательство “Техник”, 1912. – XLIII с. + 599 с.
6. Кондратьев, І. В. Любецька волость у першій половині – середині XVI ст. / І.В. Кондратьев // Сіверянський літопис. – 2008. - №1. – С.22-30.

7. Темушев, В.Н. Карта Любечской волости (староства) первой половины XVI в. / В. Н. Темушев // Режим доступу до ел. ресурсу: <http://www.hist-geo.net/index.php?p=128&more=1&c=1&tb=1&pb=1#more128>
8. Назва села походить не від рудного промислу, а від того, що місцеве населення по сьогодні називає яри і потоки в них “рудками”. (Див.: Звідки походить назва вашого села? // Історико-дослідницький альманах “Краєзнавство” / Ред. С. Горобець. – Вип.10. – Чернігів, 2005. – С.34).
9. Русина, О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського / О.Русина. – К.: НАНУ, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інститут історії України, 1998. – 244 с.
10. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі. – ЦДІАК України), КМФ.-36, Оп. 1, Спр. 200, Волинська метрика. Книга РМ 11 (1588-1589, 1591-1597 pp.), 167 Арк.
11. Jabłonowski, A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom XI. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijów-Braclaw). Dlas III / A. Jabłonowski // Źródła dziejowe. – Т. XXII. – Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1897. – 668 s.
12. ЦДІАК України, КМФ.-36, Оп. 1, Спр. 197, Волинська метрика. Книга РМ 8 (1583-1585, 1588-1593, 1595-1598, 1600, 1601, 1603 pp.), 147 Арк.
13. Jabłonowski, A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom IX. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijów-Braclaw). Dlas I-szy / A. Jabłonowski // Źródła dziejowe. – Т. XX. – Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1894. – 289 s.+185 s.+XXXI s.
14. Jabłonowski, A. W. Piśma. / A. Jabłonowski. Т. III. Ukraina. – Warszawa: Skład główny w księgarni E. Wende i S-ka, 1911. – 368 s.
15. Яблоновский, А. Левобережная Украина в XV-XVII ст. Очерк колонизации / А. Яблоновский // Киевская старина. – 1896. – № LIII. – Апрель. – С. 85-101.
16. Лазаревский, А. М. Лист князя Александра Вишневецкого подданным Лоевского староства на боргную землю около теперешнего Замглая / А. М. Лазаревский // КС. – 1902. – Т. LXXVI. – Январь. – Отд. II. – С. 14-15.
17. Виноградський, Ю. До історії колонізації середньої Чернігівщини. IV. Литовська зверхність. Московське урядування (pp. 1356-1503-1618) / Ю. Виноградський // Історико-географічний збірник / Видає комісія для складання Історико-географічного словника України). – Т. IV. / За редакцією М. Грушевського. – К.: Друкарня Всеукр. Академії наук, 1931. – С. 127-143.
18. Кондратьев, І. Лоевське староство у 1585 – середині XVII ст. / І. Кондратьев // Пятая міжнародня Доўнараўскія чытанні. – Гомель: Гомельск. дзярж. ун-т імя Ф.Скарыны, 2005. – С. 195-204.
19. Кулаковський, П. Земські урядники Чернігово-Сіверщини у 1621-1648 роках / П. Кулаковський // Центральна і Східна Європа в XV-XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. До 100-річчя від дня народження професора Дмитра Похилевича. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 1998. – С. 113-130.
20. Lustracja Dobr. Króla JMci w województwach trzech: Podolskiem, Braclawskiem, Kijowskiem leżących // Jabłonowski A. Lustracje królewsczyzn ziem Ruskich: Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / Źródła dziejowe. – Т. V. – Warszawa: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1877. – S. 1-226.
21. Василенко, Н. П. Правне положення Чернігівщини за польської доби / Н. П. Василенко // Чернігів і Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали / Під редакцією М.Грушевського. – К.: Державне видавництво України, 1928. – С. 290-300.
22. Крикун, М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV-XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел / М. Крикун. – К.: Інститут української археографії АН України, 1993. – 184 с.
23. Кондратьев, І. В., Кривошея, В. В. Нариси історії Чернігівщини періоду козацтва: Любеч / І. В. Кондратьев, В. В. Кривошея. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1999. – 109 с.
24. Мицик, Ю. З нових документів про національно-визвольну війну українського народу (1648-1658 pp.) на Сіверщині. Частина 2 / Ю. Мицик // Сіверянський літопис. – 1998. – № 6. – С. 16-26.